

*Bogumiła Celer**

„Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej” z perspektywy 20 lat

ABSTRAKT

W 1998 roku ukazał się pierwszy tom „Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej: ziemi kaliskiej” pod redakcją Hanny Tadeusiewicz. Kolejne dwa tomy ukazały się w roku 2003 oraz 2007, pod redakcją Danuty Wańki. Planowany czwarty tom poprowadzi Bogumiła Celer. Artykuł został podzielony na trzy części. W pierwszej przedstawiono genezę słownika oraz historię projektu, omówione zostały pierwsze koncepcje oraz etapy opracowania kolejnych tomów słownika. W drugiej części skrótkowo scharakteryzowano trzytomowe wydawnictwo zawierającego blisko 1300 biogramów. Ostatnia część zawiera omówienie efektów dotychczasowych prac nad czwartym tomem słownika i perspektywy rozwoju. Ponadto w artykule podkreślono rolę profesor Hanny Tadeusiewicz, redaktorki pierwszego tomu oraz przewodniczącej Pracowni Słowników Biograficznych Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

355

SŁOWA KLUCZOWE

słowniki regionalne, biografistyka, Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej, Kalisz, Wielkopolska

Wprowadzenie

Biografistyka stała się trwałym elementem wielu dyscyplin naukowych. Przyczyn jej trwałości można doszukiwać się w zaciekawieniu człowieka losami drugiego, porównywaniu swego życia do innych¹. Również regionaliści od wielu lat wykazują zainteresowanie badaniami

* Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, e-mail: b.celer@interia.pl; ORCID: 0000-0003-1617-5334

¹ Por. I. Wyszowska: Turystyka biograficzna – istota, znaczenie, perspektywy, „Turystyka Kulturowa” 2008, nr 1, http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2008_11_02.pdf [dostęp: 14.01.2019].

o charakterze biograficznym. Efektem ich prac w tym zakresie są zarówno publikacje o charakterze słownikowym, jak i artykuły czy monografie poświęcone konkretnym postaciom. Regionalizm dąży do zachowania swoistych cech kultury danego regionu. Biografistyka w badaniach regionalnych ma za zadanie popularyzację wiedzy o zasługach i dokonaniach naszych przodków i ich obecności we wszystkich dziedzinach życia: języku, kulturze, obyczajowości, polityce, religijności. W Polsce trend powrotu do historii lokalnej szczególnie nasilił się po 1989 roku². Do tego czasu na polu biografistyki regionalnej powstało niewiele prac. Skrupulatne wydawnictwa biograficzne posiadały właściwie jedynie Warmia, Mazury i Powiśle dzięki pracom prowadzonym przez Tadeusza Orackiego z Gdańska. Warto wspomnieć również o wydanych na przełomie lat 70. i 80. XX wieku pracach zbiorowych, jak trzypięciotomowy *Śląski Słownik Biograficzny* (1977–1981) i *Wielkopolski Słownik Biograficzny* (1981). Oczywiście pomijamy tu wszystkie biograficzne słowniki specjalistyczne i fundamentalną pozycję, czyli *Polski Słownik Biograficzny*. Obecnie na rynku wydawniczym mamy bogactwo ogólnych słowników biograficznych, leksykonów specjalistycznych rejestrujących biografie przedstawicieli różnych grup społecznych czy zawodowych. Powstaje także wiele słowników regionalnych obejmujących hasła biograficzne osób zasłużonych dla poszczególnych regionów kraju³.

Geneza, koncepcja i zasady opracowania Słownika

W 1998 roku pod auspicjami Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk ukazał się pierwszy tom „Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej”. Redakcji tomu podjęła się profesor Hanna Tadeusiewicz, która na łamach „Aesculapiusa” tak rekomendowała słownik:

Prezentowany „Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej” jest niewątpliwie ważnym wydarzeniem dla regionu zwłaszcza, ale znaczącym również dla nauki polskiej. Nasza biografistyka i leksykografia wzbogaciła się o nowe dzieło ukazujące ludzi, których losy i dokonania należy uchronić od zapomnienia, dzieło będące nadto świadectwem aktywności naukowej i wielkiego zaangażowania w działalność na rzecz regionu ludzi z nim związanych⁴.

² Por. E. Walewander: Biografia jako istotny element badań regionalnych, „Biografistyka Pedagogiczna” 2016, nr 1, s. 250–253.

³ Więcej zob. M. Rzadkowolska: Polskie słowniki biograficzne. Próba charakterystyki, „Forum Bibliotek Medycyny” 2011, R. 4, nr 2(8), s. 244.

⁴ H. Tadeusiewicz: Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej, „Aesculapius. Serwis informacyjny lekarzy województwa kaliskiego” 1998, nr 53, s. 37.

Zamiarem autorki jest spojrzenie na słownik z perspektywy dwudziestu lat, jednak podkreślić należy, że początek prac koncepcyjnych datuje się znacznie wcześniej. Już w latach 80. XX wieku w środowisku poznańskiego oddziału Państwowego Wydawnictwa Naukowego pojawiła się inicjatywa wydania „Encyklopedii Wielkopolski”. Niestety aspiracje wielkopolskich badaczy nie zostały zrealizowane, ambitny projekt ostatecznie upadł. Pozostał zebrany materiał rzeczowy i biograficzny dotyczący terenów ówczesnego województwa kaliskiego.

Przełomowym – z dzisiejszego punktu widzenia – wydarzeniem było powołanie w 1987 roku, po latach starań, Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz organizacja w kolejnym roku seminarium poświęconego „projektowi Słownika Biograficznego Województwa Kaliskiego”. Inicjatywa podjęcia się realizacji tego projektu przez kaliskie towarzystwo należała do Krzysztofa Walczaka. Wiele uwagi i wysiłku w organizowaniu prac koncepcyjnych nad słownikiem poświęcił prof. Edward Polanowski, pierwszy prezes KTPN. W strukturze organizacyjnej towarzystwa wyodrębniona została Pracownia Słowników Biograficznych, w której skoncentrowały się prace badawcze, dokumentacyjne i redakcyjne związane z przygotowaniem wydawnictwa. Do udziału we wspomnianym seminarium zaproszono specjalistów zaangażowanych w prace przy podobnych projektach, aby skorzystać z ich długoletnich doświadczeń. Podczas spotkania wygłoszonych zostało pięć referatów: prof. dr hab. Antoni Gąsiorowski mówił o „Wielkopolskim Słowniku Biograficznym – dziejach edycji”, prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz przedstawiła referat omawiający „Warsztat Słownika Pracowników Książki Polskiej”, prof. dr hab. Mieczysław Inglot zaprezentował „Mały Słownik Kultury Literackiej Dolnego Śląska”. Ostatnie dwa wystąpienia poświęcone zostały biografistyce kaliskiej; dr Szymon Molenda mówił o „Biografistyce ziemi kaliskiej – w kręgu dokonań i nadziei”, natomiast ówczesny mgr Krzysztof Walczak o „Słowniku biograficznym województwa kaliskiego – założeniach i perspektywach”. W seminarium wzięło udział blisko 50 osób reprezentujących różne środowiska. Z rozwiniętej w czasie spotkania dyskusji, w której wzięli udział m.in. prof. A. Gąsiorowski, prof. H. Tadeusiewicz, prof. M. Inglot, prof. Jerzy Starnawski, prof. dr hab. Jerzy Pietrzak, dr Krystyna Bielska, prof. Włodzimierz Bonusiak, dr Henryk Wrotkowski, dr Marek Rezler, mgr Stanisław Hęcka, dr Sz. Molenda, wysunięto kilka postulatów. Wnioskowano, aby:

- w słowniku nie zamieszczać biogramów osób żyjących,
- nie organizować pracy w zespołach seminaryjnych,
- osoby powszechnie znane odsyłać do biogramów już istniejących,
- stosować system holenderski,

- w tytule publikacji nie zamieszczać „województwo”,
- w tytule publikacji ująć „Południowa Wielkopolska”,
- zamieszczać w słowniku także biogramy osób negatywnie wpisanych w historię narodu,
- równolegle prowadzić prace bibliograficzne (z uwzględnieniem bibliografii ikonografii),
- sporządzić instrukcję dla autorów i zespołu opracowującego materiały,
- zamieszczać w słowniku także osoby niebędące Polakami, ale mające znaczny udział w historii regionu,
- powiązać wysiłki badawcze KTPN w tej kwestii z już istniejącymi towarzystwami podejmującymi podobne działania,
- eksponować postacie mniej znane, dotąd nie mające odnotowań,
- rozszerzyć zakres słownika na inne nie humanistyczne dziedziny (np. sport, gospodarka, turystyka),
- regionalizować istniejące biogramy osób publikowanych w innych wydawnictwach, bo w ten sposób wyeksponuje się rolę postaci dla regionu i sam region [...].⁵

Wnioski przekazano do rozpatrzenia Radzie Redakcyjnej i Zarządowi Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Na adres towarzystwa napłynęła także korespondencja od instytucji i osób, które nie mogły wziąć udziału w seminarium, a które wyrażały aprobatę dla podjęcia takich działań. W imieniu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego słowa poparcia wyraził prof. dr Bolesław Górnicki. Gotowość do prac nad słownikiem wyraził również listownie prof. Andrzej Wędzki, pisząc:

[...] pomysł uważam za bardzo cenny i trafny, [słownik] mógłby na odcinku biografistyki wypełnić wciąż istniejące luki w stopniu poznania wschodnich terenów Wielkopolski. [...] WSB [Wielkopolski Słownik Biograficzny] o bardzo ograniczonej objętości nie był w stanie zamieścić większej ilości biogramów z tych terenów⁶.

Problem zasięgu terytorialnego Słownika poruszył także prof. Wędzki w swym liście:

Wydaje mi się, że sprawą bodaj najtrudniejszą będzie ustalenie zasięgu terytorialnego projektowanego SBWK [Słownika Biograficznego Województwa Kaliskiego]. Nie mogą być to ramy sztywne, a raczej umowne i zmienne w zależności od okresu. Z tych względów obecny tytuł z zaakcentowaniem województwa kaliskiego może być mylący, bo przecież województwo kaliskie miało w swej długiej historii bardzo różny zasięg⁷.

⁵ Protokół z seminarium poświęconego projektowi Słownika Biograficznego Województwa Kaliskiego, Archiwum Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

⁶ Korespondencja Pracowni Słowników Biograficznych, Archiwum Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

⁷ Ibidem.

Telegram z życzeniami owocnych obrad nadesłał również prof. Stanisław Gierszewski z Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, przewodniczący komitetu redakcyjnego „Słownika Biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego”. Zachował się także list przesłany przez prezesa Towarzystwa Przyjaciół Książki w Warszawie, w którym Michał Hilchen wyraził radość z faktu powstania Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, życząc „wielu sukcesów naukowych i popularyzatorskich dla dobra nauki polskiej i dla Kalisza” oraz owocnych obrad podczas pierwszego seminarium towarzystwa.

W kolejnych latach systematycznie odbywały się posiedzenia poświęcone omawianiu projektu słownika oraz przeglądowi stanu prac redakcyjnych. Podczas zebrania w dniu 4 lutego 1989 roku wybrano skład pierwszego kolegium redakcyjnego, do którego weszły następujące osoby: prof. dr hab. E. Polanowski, dr Halina Molenda, dr Zbigniew Chodyła, mgr Eugeniusz Czarny, mgr Judyta Dymkowska, dr med. Zbigniew Kledecki, doc. dr hab. J. Pietrzak, prof. dr hab. H. Tadeusiewicz, prof. dr hab. A. Wędzki, dr H. Wrotkowski. Już na początku prac nad słownikiem zwrócono uwagę, iż istotne trudności wywołuje sprawa tytułu wydawnictwa. Konieczność refleksji nad nazwą i zasięgiem terytorialnym podkreślał dr Z. Chodyła, zauważając, iż nazwa „kaliski” wydaje się być partykularna, a słownik ma mieć zadanie integracyjne. W toku dyskusji nad tytułem pojawił się także termin „Wielkopolska południowo-wschodnia”, ostatecznie przyjęto roboczy tytuł „Kaliski Słownik Biograficzny”.

359

Wrześniowe spotkanie kolegium przyniosło kolejne ustalenia, nadal też żywo dyskutowano nad tytułem słownika. Wiceprezes towarzystwa K. Walczak wysunął wówczas propozycję nazwy „Słownik Wielkopolski południowo-wschodniej”, którą poparli m.in. prof. J. Pietrzak oraz dr H. Wrotkowski. Przez cały czas trwały intensywne prace prowadzone przez pracownię biograficzną towarzystwa, uzupełniano kartotekę haseł osobowych, wykonywano kwerendy biblioteczne, archiwalne, nawiązywano kontakt z regionalnymi towarzystwami, pracowano nad instrukcją dla autorów. W 1990 roku w efekcie podjętej współpracy z różnymi stowarzyszeniami i placówkami naukowymi opublikowano techniką małej poligrafii w Oddziale Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu „Słownik Wielkopolski południowo-wschodniej. Zestaw haseł. Zeszyt próbny” zawierający ponad 1800 haseł osobowych. Zeszyt został pozytywnie recenzowany przez prof. dr hab. A. Wędzkiego z Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu oraz dr. Zbigniewa Chodyłę z Instytutu Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Prof. Wędzki w swej recenzji pisał:

Przedstawiony do oceny wykaz haseł należy ocenić bardzo wysoko. Stanowi on solidną podstawę do dalszej pracy redakcyjnej. Po dokonaniu niezbędnej selekcji i uzupełnieniach redakcja będzie mogła przystąpić do następnego etapu pracy – opracowania Zeszytu próbnego, który pokazałby wzory opracowania różnego typu biogramów⁸.

Równie istotna dla dalszych prac nad słownikiem była krytyczna recenzja dr. Z. Chodyły, który do recenzji dołączył suplement zawierający notki informacyjne o ponad 400 dodatkowych osobach, w większości z okresu staropolskiego, uzupełniających dotychczasowy wykaz haseł.

Następne spotkania kolegium redakcyjnego przynosiły kolejne wnioski i obszary do dyskusji. Poruszano m.in. sprawę właściwego ukazania wkładu Żydów w życie regionu, do pracowni wpłynęła licząca ponad 800 nazwisk lista haseł biograficznych Żydów kaliskich i ostrowskich sporządzona przez dr. Aleksandra Pakentregera (Żydowski Instytut Historyczny). Stwierdzono konieczność realizacji zadania w formie wieloletniego projektu angażującego różne środowiska, zwłaszcza członków różnych stowarzyszeń oraz pracowników nauki, od których oczekiwano wsparcia merytorycznego. Omawiano także aspekty prawne i finansowe czy formy komunikacji z autorami. Dzięki powyższym wypowiedziom i głosom projekt słownika zyskiwał coraz większe poparcie i akceptację.

Mimo chwilowych trudności spowodowanych chorobą i śmiercią prof. E. Polanowskiego w 1992 roku skupieni w pracowni biograficznej regionaliści kontynuowali prace. Dorobkiem pracowni było wydanie od 1986 roku trzech zestawów nazwisk osób zasłużonych dla Wielkopolski południowo-wschodniej. Obejmowały one kilka tysięcy życiorysów postaci z różnych epok, dominowali jednak reprezentanci z XIX i XX wieku⁹. Komitetowi redakcyjnemu przewodniczyła dr H. Molenda, funkcję sekretarza pełniła Danuta Wańka. W zebraniach kolegium redakcyjnego aktywny udział brali m.in. prof. Hanna Tadeusiewicz oraz ówczesny dr Krzysztof Walczak, zgłaszając wiele propozycji i uwag. W 1992 roku na wniosek dr H. Molendy skład Kolegium redakcji został poszerzony o następujące osoby: dr. Tadeusza Baranowskiego (Polska Akademia Nauk w Warszawie), prof. Zbigniewa Dworeckiego (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), ks. dr. Władysława Czamarę, dr. Szymona Molendę i mgr. Stanisława Rusaka. Podjęto intensywne prace nad przygotowaniem do druku zeszytu próbnego słownika, którego redakcją zajął się zespół w składzie dr H. Molenda (redaktor naczelny), dr Sz. Molenda,

⁸ Prof. Andrzej Wędzki, recenzja z dnia 31 lipca 1991 roku [maszynopis], Archiwum Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

⁹ T. Krokos: Próba wersja słownika biograficznego, „Głos Kaliski i Ostrowski” 1993, nr 151.

dr K. Walczak i D. Wańka. Zeszyt, który ukazał się w 1993 roku, dedykowano zmarłemu przedwcześnie prof. E. Polanowskiemu, podkreślając jego pasję włożoną w prace nad tym dziełem. Zawierał 50 biografów i – jak zaznaczono we wstępie – miał przede wszystkim służyć:

- przedstawieniu odmiennych metod traktowania materiału biograficznego,
- ukazaniu sposobu prezentacji zarówno postaci, jak i kierunków działania, wkładu w historię,
- ukierunkowaniu uwagi czytelnika na różne formy uwypuklania związków z regionem.

Wśród autorów opublikowanych w zeszycie haseł znaleźli się: Ewa Andrysiak, Tadeusz Baranowski, Judyta Dymkowska, Witold J. Jasiński, Zbigniew Kledecki, Halina i Szymon Molendowie, Piotr Molenda, Aleksander Pakentreger, Laura Paluszkiewicz, Magdalena Piotrowska, Edward Polanowski, Marek Rezler, Hanna Tadeusiewicz, Krzysztof Walczak, Danuta Wańka, Andrzej Wędzki i Henryk Wrotkowski. Zeszyt wydano ze środków ówczesnego Wydziału Kultury Sportu i Turystyki Urzędu Województwa w Kaliszu, było to dwudzieste ósme wydawnictwo KTPN.

W 1994 roku funkcję redaktora naczelnego słownika oraz przewodniczącego Pracowni biograficznej KTPN, po rezygnacji dr. H. Molendy, powierzono prof. H. Tadeusiewicz. Kontynuowano prace, na bieżąco redagowano nadsyłane przez autorów biogramy, uzupełniano kartotekę haseł autorskich, kartotekę skrótów źródeł, przyjmowano też nowe propozycje haseł. Ważną sprawą było pozyskiwanie kompetentnych autorów, którzy z zaangażowaniem podjęliby się prac biograficznych. W wyniku licznych spotkań i dyskusji ostatecznie przyjęto zasadę, że jedynym ograniczeniem, jakie postawiono autorom biogramów jest zasięg terytorialny odnoszący się tylko do południowo-wschodniej Wielkopolski. Warto podkreślić w tym miejscu, że Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk dbało o popularyzację edycji słownika, wiele działań w tym zakresie podejmował prezes towarzystwa prof. K. Walczak, który chętnie spotykał się z działaczami regionalnymi, przedstawicielami innych towarzystw, nawiązywał kontakty z badaczami różnych ośrodków akademickich¹⁰.

¹⁰ Korespondencja Pracowni Słowników Biograficznych, Archiwum Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Charakterystyka wydanych tomów

Końcowy kształt pierwszego tomu słownika zaczął krystalizować się w 1996 roku. Na jednym z posiedzeń kolejnego roku dyskutowano nad nadaniem ostatecznego tytułu; ustalono, iż publikacja zostanie wydana pod tytułem „Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej: ziemi kaliskiej”¹¹. Zdecydowano, że Słownik będzie wydawany systemem tzw. holenderskim, czyli że każdy kolejny tom będzie zawierał biogramy w układzie alfabetycznym, od A do Z. Będzie to stwarzało możliwość ciągłej kontynuacji i uzupełnienia publikacji w przyszłości.

Tom pierwszy, jak już wspomniano – pod redakcją prof. H. Tadeusiewicz, ukazał się w 1998 roku, po dwóch latach intensywnych prac redaktorskich i poświęcony został, podobnie jak zeszyt próbny, pamięci prof. E. Polanowskiego. Zawiera łącznie 468 haseł biograficznych autorstwa 51 osób. Kolejny tom, pod redakcją dr D. Wańki, wydano w 2003 roku; obejmuje 312 biogramów pióra 56 autorów. Trzeci tom, również pod redakcją dr D. Wańki, trafił do rąk czytelników w 2007 roku; składa się z 501 haseł opracowanych przez 59 osób.

362 Wśród autorów biogramów znaleźli się przedstawiciele zarówno dużych ośrodków akademickich, jak i mniejszych miejscowości, placówek kulturalnych, edukacyjnych, towarzystw regionalnych. Reprezentują oni różne dziedziny wiedzy, są wśród nich m.in.: historycy, nauczyciele, bibliotekarze, lekarze, archeolodzy, historycy sztuki, muzealnicy, duchowni, biografowie. Niestety, w kolejnych tomach odnotowywano życiorysy zmarłych autorów, wcześniej przygotowujących biogramy. Znalazły się w nich także biogramy członków redakcji i kolegium redakcyjnego. Hasła biograficzne mają bardzo zróżnicowaną objętość. Od bardzo krótkich, kilkudzaniowych, jak np. jedno z pierwszych, prezentujące postać Juliusza Arendta, budowniczego fortepianów, po dwu- i czterostronicowe, np. ks. Wacława Blizińskiego, działacza społecznego, twórcy tzw. wzorcowej wsi Lisków. To zróżnicowanie wynika z jednej strony ze znaczenia danej postaci w regionie, a z drugiej ze stanu zachowanych źródeł pozwalających odtworzyć przebieg życia i działalności danej osoby.

Część biograficzna w każdym tomie została poprzedzona wstępem od redakcji, spisem autorów haseł biograficznych, wykazami skrótów redakcyjnych i bibliograficznych. W Słowniku, starając się możliwie wiernie, ale i krótko, oddawać treść przekazów źródłowych, operuje się specyficznym językiem. Warto podkreślić, iż dużą rolę odgrywają w nim

¹¹ Protokół z posiedzenia Redakcji Słownika Wielkopolski południowo-wschodniej z dnia 10 maja 1997 roku, Archiwum Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

skróty językowe – skracane są nazwy urzędów, instytucji, określenia terytorialne itp. Skróty dokumentacyjne wykorzystywane są na oznaczanie cytowanych wydawnictw źródłowych, zbiorów archiwalnych lub bibliotecznych, częściej przytaczanej literatury. Każdy z tomów zaopatrzone także w indeks osobowy oraz indeks miejscowości. W tomie drugim zamieszczono dodatkowo wykaz haseł biograficznych opublikowanych w tomie pierwszym, a w tomie trzecim wykaz haseł z wszystkich trzech tomów. W realizacji wydania pierwszego tomu wsparcia finansowego udzielił Wojewoda Kaliski, wydanie kolejnych dwóch tomów finansowane było ze środków Wydziału Kultury i Sztuki, Sportu i Turystyki Urzędu Miejskiego w Kaliszu oraz grantów Komitetu Badań Naukowych, później Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Trzeci tom Słownika zaopatrzony został w dwie recenzje: prof. dr. hab. Krzysztofa Migonia z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego i prof. dr. hab. Mariana Walczaka z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

W słownikach biograficznych bardzo istotna jest kwestia bazy źródłowej, dlatego już w okresie kształtowania się projektu pod koniec lat 80. XX wieku poświęcono temu problemowi wiele uwagi. Niezastąpionym źródłem były przede wszystkim wydawnictwa informacyjne, wśród nich pierwszym podstawowym był *Polski Słownik Biograficzny* oraz słowniki biograficzne różnych zawodów, np. muzyków, lekarzy, biologów – są to oczywiście niektóre tylko opracowania informacyjne. Biogramy zostały przygotowane na podstawie opracowań i źródeł drukowanych, a w wielu przypadkach także materiałów archiwalnych, rękopiśmiennych, wzmianek prasowych, danych z nagrobków oraz informacji uzyskanych od rodzin i osób bliskich. Dla ułatwienia czytelnikom dalszych poszukiwań, we wskazówkach bibliograficznych zamieszczonych w dokumentacji każdego biogramu podano najważniejsze pozycje drukowane i archiwalia. Instrukcja biograficzna zaleca, aby po nazwie osobowej podawać lata życia, herb, ewentualne pseudonimy i kryptonimy, wykonywany zawód i funkcję. Życiorysy zaczynają się od dokładnej daty urodzin i miejsca, o ile dane takie są dostępne w źródłach. Podawane są imiona rodziców, zawód ojca, ewentualnie zawód matki lub sfera jej działalności, pochodzenie społeczne rodziców, w niektórych przypadkach informacje o rodzeństwie. Następnie autorzy biogramów prezentują przebieg wychowania i wykształcenia, chronologicznie pokazują najważniejsze wydarzenia życiowe, działalność zawodową, społeczną, funkcje i stanowiska, twórczość, istotne zmiany miejsca pobytu, ważniejsze odznaczenia, nagrody, a także fakty z życia osobistego. Szczególny akcent w biogramach położony jest na związki z regionem.

Wśród biogramów znaleźli się przedstawiciele wielu zawodów, związani z Wielkopolską południowo-wschodnią z racji urodzenia lub też działalności na tym terenie. Dominują biogramy postaci z XIX wieku.

urodzeni	liczba biogramów
(?–?)	19
do 1526	41
1527–1795	149
1796–1864	349
1865–1918	636
1919–1944	83
po 1945	7

Największa liczba postaci zamieszczonych w słowniku wywodzi się z kręgów duchowieństwa rzymsko-katolickiego, wśród nich są także zakonnicy i hierarchowie kościoła (prymasi, arcybiskupi, biskupi). Wyjątkową pozycję w tej grupie zajmuje papież Jan Paweł II, który w 1997 roku, kiedy gościł w grodzie nad Prosną podczas jednej z ogólnopolskich pielgrzymek, otrzymał Honorowe Obywatelstwo Miasta Kalisza. Uwzględnieni zostali także duchowni innych wyznań.

duchowieństwo	271
lekarze	123
nauczyciele	114
wojskowi	95
księgarze, drukarze (właściciele księgarni i drukarni)	51
muzycy	51
aktorzy	46
pisarze, poeci	44
artyści/malarze/rzeźbiarze	41
prawnicy	37
historycy	21
publicyści, redaktorzy, dziennikarze	23
architekci	12

Ze wstępnej analizy wynika, iż dużo miejsca zajmują biogramy lekarzy. Bogaty jest zestaw nauczycieli, wojskowych oraz księgarzy i drukarzy. Niemalą grupę stanowią zasłużeni ludzie kultury i sztuki: aktorzy,

pisarze, poeci, publicyści, artyści, muzycy, bibliotekarze. Wymienić możemy także licznych działaczy społecznych, politycznych, sportowych, urzędników, przemysłowców, fabrykantów, kupców, rzemieślników, archeologów, bankierów, naukowców, uczestników powstań. Z ziemi kaliskiej wywodzili się także konstruktorzy fortepianów, inżynierowie i przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych: historycy, archiwiści, statystycy, matematycy, radiolog, etnograf, geodeta, botanik, socjolog i in.

Większość postaci opisanych w słowniku to mężczyźni. Wśród 91 życiorysów kobiet przeważają nauczycielki lub działaczki oświatowe, są też pisarki i poetki, bibliotekarki, właścicielki drukarni i księgarni, malarki, siostry zakonne oraz działaczki konspiracyjne.

Słownik spełnia swoje podstawowe funkcje, czyli dostarcza wiadomości o ludziach związanych z Wielkopolską południowo-wschodnią, ale jest też punktem wyjścia do różnorodnych analiz prowadzonych w aspekcie socjologicznym, historycznym, kulturowym, pedagogicznym, wyznaniowym. Wszystkie trzy wydane dotychczas tomy słownika stanowią bazę źródłową dla wielu regionalnych opracowań naukowych, popularnonaukowych, artykułów, prac dyplomowych, doktorskich czy też habilitacyjnych. Sam słownik również doczekał się specjalnych omówień. D. Wańka prezentowała słownik jako źródło informacji o książce i bibliotece¹², omawiała obecność na jego łamach lekarzy i farmaceutów¹³ oraz franciszkanów kaliskich¹⁴. Do druku został złożony także tekst B. Celer przedstawiający biografie ewangelików w świetle słownika¹⁵. O stanie prac nad słownikiem informowała prof. H. Tadeusiewicz¹⁶.

Słownik stał się przedmiotem recenzji¹⁷ zamieszczanych w prasie codziennej i periodykach ogólnokulturalnych. Niepozbawione uwag

¹² D. Wańka: „Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej (ziemi kaliskiej)” źródłem wiedzy o książce i bibliotece, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 2004, nr 8, s. 155–180.

¹³ D. Wańka: Lekarze i farmaceuci ziemi kaliskiej w świetle „Słownika Wielkopolski Południowo-Wschodniej”, „Zeszyty Naukowe Kaliskiego Towarzystwa Lekarskiego” 2003, nr 9, s. 51–60.

¹⁴ D. Wańka: Franciszkanie kalisy w świetle „Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej” [w:] Franciszkanie kalisy w ciągu wieków 1257–2007, red. S. C. Napiórkowski i G. Kucharski, Kalisz: „Edytor”, 2008, s. 107–112.

¹⁵ B. Celer: Biografistyka ewangelicka w świetle wybranych słowników. Próba charakterystyki i analiza biogramów związanych z ziemią kaliską, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 2018, nr 18, s. 189–218.

¹⁶ H. Tadeusiewicz: Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej..., s. 37.

¹⁷ Recenzja zeszytu próbnego: R. Głowacka: Nadzieja większej całości, „Gazeta Ostrowska” 1994, nr 15, s. 15. Recenzje i omówienia tomu I: W. Banach: Słownik południowych Wielkopolan, „Gazeta Ostrowska” 1998, nr 28(448), s. 12; M.J.K.: Słownik zasłużonych dla kaliskiego, „Krajoznawstwo i Turystyka” 1998, nr 29, s. 20–21; A. Roth: Polecające noty

krytycznych, podkreślały przede wszystkim społeczną i naukową rolę wydawnictwa, przydatność w pracach naukowych i popularnonaukowych, historycznych, regionalnych. Niestety w 2015 roku prace nad kolejnym tomem słownika przerwała przedwczesna śmierć dotychczasowego redaktora – Danuty Wańki.

Stan prac i plany na przyszłość

Pracownia słowników biograficznych Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, mimo zawirowań, od lat działa niezmiennie pod przewodnictwem prof. Hanny Tadeusiewicz. Ostatnim wydarzeniem w dotychczasowej historii pracowni jest podjęcie prac nad kolejnym, czwartym tomem „Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej” oraz powołanie nowego redaktora naczelnego. Propozycja podjęcia prac redakcyjnych została skierowana do piszącej te słowa przez prof. Krzysztofa Walczaka na początku roku 2017, mijają zatem dwa lata od tej decyzji. Pojawia się pytanie o dotychczasowe efekty pracy nowego zespołu; przedstawiają się one następująco.

Pierwszym krokiem podjętym przez nowego redaktora, było zapoznanie się z historią, z zasadami pracy i z dokumentacją pracowni słowników biograficznych, z protokołami spotkań. Przystąpiono do przeglądu dotychczasowych wykazów haseł biograficznych, które nie zostały ujęte w opublikowanych tomach, dokonano weryfikacji i wielu uzupełnień o osoby zmarłe w kolejnych latach XXI wieku, a które ze względu na swoje osiągnięcia zasługują na biogram w słowniku. Utworzona została strona internetowa słownika¹⁸, na której udostępniono instrukcję dla autorów, zamieszczono wykaz haseł opublikowanych w tomach I–III, oraz wykaz haseł zgłaszanych do tomu IV, który jest na bieżąco aktualizowany. Informacja ta pozwala wyeliminować sytuację, w której dwie osoby podjęłyby się opracowania tego samego biogramu. Stosowna informacja o rozpoczęciu prac nad słownikiem została rozesłana do wszystkich

Kalisii, „Kalisia Nowa” 1998, nr 7/8, s. 7. Recenzje i omówienia tomu II: BS: Galeria portretów: kolejne wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Nauk, „Ziemia Kaliska” 2003, nr 271, s. 11. Recenzje i omówienia tomu III: E. Kristanova: [Słownik biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej – ziemi kaliskiej – recenzja], „Rocznik Kaliski” 2009, t. 35, s. 309–314; krzem: Słownik także o średzianach, „Gazeta Średzka” 2007, nr 39; (RK): Słownik urósł w siłę, „Kalisia Nowa” 2007, nr 8–9–10, s. 36.

¹⁸ <https://ktpnkalisz.wixsite.com/slownik> [dostęp: 8.11.2019].

członków towarzystwa, nawiązano również kontakt z towarzystwami regionalnymi.

Najważniejszym planem na przyszłość jest opublikowanie kolejnego tomu słownika, do którego dotychczas wytypowanych zostało blisko 400 postaci. Podkreślić należy, że lista jest wciąż otwarta, a pozyskiwanie odpowiedniej liczby autorów, którzy podejmą się opracowania haseł biograficznych okazało się dużym wyzwaniem. W wyniku podjętych prac pozyskano ponad 50 autorów, którzy reprezentują takie stowarzyszenia, instytucje edukacyjne, badawcze, ośrodki akademickie jak: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Archiwum Państwowe w Kaliszu, Instytut Historii Nauki PAN im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów, Instytut Witkacego w Warszawie, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Katolicki Uniwersytet w Leuven, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, Ostrowskie Towarzystwo Genealogiczne, Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Kaliszu, Pracownia Dydaktyki Historii i Wiedzy o Społeczeństwie Instytutu Historii Uniwersytetu Opolskiego, Stowarzyszenie Multi.Art, Towarzystwo Miłośników Kalisza, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wyższe Seminarium Duchowne w Kaliszu. Ponadto w badaniach nad słownikiem uczestniczy zakonnik z Klasztoru Ojców Bernardynów w Krakowie, który zajmuje się historią zakonu i ma na swoim koncie wiele publikacji na ten temat.

Organizacja prac w zespole w zasadzie nie się zmieniła, nadal obowiązuje instrukcja hasła biograficznego wypracowana przez poprzedni zespół. Zauważyć należy, iż w ciągu kilkudziesięciu lat, jakie minęły od rozpoczęcia prac nad słownikiem, sposób wyszukiwania informacji, również biograficznych, diametralnie się zmienił. Ważnym źródłem stał się Internet, który ujawnił bogactwo zasobów archiwalnych i bibliotecznych. Dzięki masowemu udostępnianiu źródeł historycznych w formie cyfrowej potencjalny materiał badawczy jest dostępny do badań jak nigdy dotąd. Obecnie zasoby internetowe są bardzo intensywnie wykorzystywane przy ustalaniu nowych haseł biograficznych. Wiele postaci nieujętych dotychczas w Słowniku można wyłonić ze stron prowadzonych przez pasjonatów na portalach społecznościowych. Przykładem jest wirtualne „Kalendarium Południowej Wielkopolski”¹⁹; jak pisze w zakładce administrator strony, ma ona na celu „jak każde kalendarium ujęcie wszystkich wydarzeń, które miały miejsce w południowej Wielkopolsce/ byłym województwie kaliskim/ ziemi kaliskiej”.

¹⁹ <http://www.d-w.pl/> [dostęp: 8.11.2019].

Zakończenie

Celem autorki artykułu było – oprócz wymienionych we wstępie aspektów – zwrócenie uwagi na sam fakt tego rodzaju publikacji na rynku wydawniczym oraz skrótowa charakterystyka zawartości słownika. Z perspektywy dwudziestu lat można z całym przekonaniem stwierdzić, że wszystkie prezentowane tomy mogą być źródłem inspiracji w różnych badaniach lub też stanowić punkt wyjścia dla wielu prac naukowych. Patrząc na dwudziestoletnią historię słownika należy podkreślić, że inicjatywa ta nigdy nie doszłaby do skutku bez odpowiedniego wsparcia instytucjonalnego oraz kompetencji i dalekowzroczności środowiska Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Mądrość naszych poprzedników polegała na tym, że nie bali się podejmować inicjatyw perspektywicznych. W tym miejscu należy jeszcze raz podkreślić zasługi prof. H. Tadeusiewicz, która od samego początku popierała inicjatywę wydania słownika, uczestniczyła w pracach redakcyjnych, była autorką biogramów. Zawsze życzliwie i kompetentnie służyła radą i pomocą. Należy także podkreślić zasługi prof. K. Walczaka jako inicjatora wydania słownika oraz dr D. Wańki, która – jak wspomina prof. K. Walczak – była „duszą słownika”. Gdyby dane jej było żyć dłużej, to znając jej konsekwencję i pracowitość, na pewno doprowadziłaby do wydania kolejnych tomów. Być może w niektórych środowiskach rodziło się wielokrotnie pytanie: czy słownik faktycznie jest potrzebny? Odpowiedzi na to pytanie udzielić mogą tylko użytkownicy. Potrzeba rozpoczęcia prac nad słownikiem była oczywista dla inicjatorów projektu. Kontynuatorzy dzieła podzielają to zdanie. Bliska jest nam idea słownika biograficznego jako projektu ciągłego i otwartego.

Bibliografia

- Banach W.: Słownik południowych Wielkopolan, „Gazeta Ostrowska” 1998, nr 28(448), s. 12.
- BS: Galeria portretów: kolejne wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Nauk, „Ziemia Kaliska” 2003, nr 271, s. 11.
- Celer B.: Biografistyka ewangelicka w świetle wybranych słowników. Próba charakterystyki i analiza biogramów związanych z ziemią kaliską, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 2018, nr 18 (w druku).
- Głowacka R.: Nadzieja większej całości, „Gazeta Ostrowska” 1994, nr 15, s. 15.

- Kristanova E.: [Słownik biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej – ziemi kaliskiej – recenzja], „Rocznik Kaliski” 2009, t. 35, s. 309–314.
- Krokos T.: Próba wersja słownika biograficznego, „Głos Kaliski i Ostrowski” 1993, nr 151.
- krzem: Słownik także o średzianach, „Gazeta Średzka” 2007, nr 39.
- M.J.K.: Słownik zasłużonych dla kaliskiego, „Krajoznawstwo i Turystyka” 1998, nr 29, s. 20–21.
- (RK): Słownik urósł w siłę, „Kalisia Nowa” 2007, nr 8–9–10, s. 36.
- Roth A.: Polecające noty Kalisii, „Kalisia Nowa” 1998, nr 7/8, s. 7.
- Rzadkowolska M.: Polskie słowniki biograficzne. Próba charakterystyki, „Forum Bibliotek Medycyny” 2011, R. 4, nr 2(8), s. 244.
- Tadeusiewicz H.: Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej, „Aesculapius. Serwis informacyjny lekarzy województwa kaliskiego” 1998, nr 53, s. 37.
- Walewander E.: Biografia jako istotny element badań regionalnych, „Biografistyka Pedagogiczna” 2016, nr 1, s. 250–253.
- Wańka D.: Franciszkanie kaliscy w świetle „Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej” [w:] Franciszkanie kaliscy w ciągu wieków 1257–2007, red. S. C. Napiórkowski i G. Kucharski, Kalisz 2008, s. 107–112.
- Wańka D.: Lekarze i farmaceuci ziemi kaliskiej w świetle „Słownika Wielkopolski Południowo-Wschodniej”, „Zeszyty Naukowe Kaliskiego Towarzystwa Lekarskiego” 2003, nr 9, s. 51–60.
- Wańka D.: „Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej (ziemi kaliskiej)” źródłem wiedzy o książce i bibliotece, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 2004, nr 8, s. 155–180.
- Wyszowska I.: Turystyka biograficzna – istota, znaczenie, perspektywy, „Turystyka Kulturowa” 2008, nr 1, http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2008_11_02.pdf [dostęp: 14.01.2019].

ABSTRACT

“South-East Biographical Dictionary of Greater Poland” from the perspective of 20 years

In 1998, the first volume of the “Biographical Dictionary of South-Eastern Wielkopolska: The Region of Kalisz”, edited by Hanna Tadeusiewicz, was published. The next two volumes, edited by Danuta Wańka, came out in 2003 and 2007. The planned fourth volume will be edited by Bogumiła Celer. The article has been divided into three parts. The first presents the origins of the dictionary and the history of the project, the first concepts as well as the stages of development of subsequent volumes of the dictionary. In the second part, a three-volume publication containing almost 1,300 biographical notes was briefly described. The last part contains a report on the previous and future development of the fourth volume of the dictionary. In addition, the article highlights the role of Professor Hanna Tadeusiewicz, the editor of the first volume and the chairwoman of Biographical Dictionaries Workshop at the Society of Friends of Science in Kalisz.

KEYWORDS

regional dictionaries, biographical information, Biographical Dictionary of South-Eastern Wielkopolska, Kalisz, Wielkopolska